

Т. М. Марчій-Дмитраш

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Реформування сучасної освіти України актуалізувало компетентнісний підхід. Це пов'язано зі змінами в соціально-політичному житті країни і підтверджено Конституцією України, Законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта» і концептуальними положеннями мовної освіти. З огляду на це постають нові проблеми формування комунікативної компетенції учнів. Сучасне суспільство вимагає виховання самостійних, ініціативних, відповідальних громадян, здатних ефективно комунікувати, взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує розвитку мовлення і творчих здібностей людини, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватися в житті соціуму. Тому одним із основних завдань сучасної освіти є підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення у конкретних навчальних, життєвих, а в майбутньому – і професійних ситуаціях.

Формування комунікативної компетенції є однією з основних проблем сучасної лінгводидактики. Цій проблемі присвячено праці низки педагогів і лінгвістів XIX–XXI століть, таких як М. Бунакова, Ф. Буслаєва, В. Водовозова, Н. Марецької, О. Потебні, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших, які вбачали мету навчання рідній мові у формуванні комунікативних умінь. Досліджувана нами проблема є **актуальною**, оскільки, як свідчить практика, комунікативні вміння сучасних школярів розвинено недостатньо. Багато в чому це пояснюється тим, що процесу навчання не завжди властива чітка комунікативна спрямованість, не дивлячись на те, що це передбачено програмою для середніх загальноосвітніх шкіл та обґрунтовано у працях С. Абрамовича,

Л. Варзацької, М. Вашуленка, А. Зимильдінової, К. Пономарьової, О. Савченко та інших.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що окресленій нами проблемі приділено недостатньо уваги. Тому **метою статті** є обґрунтувати зміст комунікативної компетенції молодших школярів та тенденції її формування на сучасному етапі розвитку освіти.

У Державному стандарті початкової загальної освіти компетентність розглядається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці; компетенція — суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини; комунікативна компетентність — здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями [2].

Комунікативна компетентність поєднує в собі чотири складові: мовну, мовленнєву, соціокультурну, діяльнісну. Їх зміст розкрито в Державному стандарті початкової загальної освіти й навчальній програмі для 1–4 класів.

Мовленнєва компетенція передбачає здатність розуміти зміст і головну думку усних і письмових висловлювань, вести діалог з дотриманням правил мовленнєвого етикету, вміння будувати зв'язні висловлювання, які відображають знання учнів про предмет розмови, їхні думки, почуття, наміри, вміння налагоджувати взаємодію з оточуючими, будуючи відповідним чином свої висловлювання.

Оволодіння *мовною компетенцією* спрямовано формування мовних знань, здатність застосовувати мовні засоби у власному мовленні відповідно до орфоепічних, лексичних, граматичних, орфографічних, синтаксичних, стилістичних норм літературної мови.

Метою *соціокультурної компетенції* є сприяти загальнокультурному розвитку молодших школярів, допомогти їм адаптуватися до соціального середовища. Передбачено оволодіння знаннями про Україну, особливості української національної культури, звичаї, традиції, свята, використання у власному мовленні малих українських фольклорних форм, формул національного мовленнєвого етикету і вміле використання їх під час спілкування, дотримання етикетних правил спілкування з представниками різних вікових груп і статусів, здатність вирішувати за допомогою мови різні навчальні та життєві проблеми, уміння успішно користуватися мовою під час виконання різноманітних соціальних ролей.

Діяльнісна компетенція передбачає володіння загально-навчальними уміннями і навичками: навчально-організаційними, навчально-інформаційними, навчально-інтелектуальними і творчими, контрольно-оцінними, які використовують задля перевірки, контролю своєї діяльності, пошуку і виправлення помилок, оцінки власних навчальних досягнень [5, с.50].

У Державному освітньому стандарті початкової освіти (освітня галузь «Мова і література») підкреслено, що теоретичні відомості (мовні і мовленнєві знання у початковій мовній освіті) є не самоціллю, а важливим підґрунтям і засобом формування у молодших школярів комунікативної компетенції. Тому важливо систематично одержувати інформацію, яка засвідчує рівень сформованості базового лінгвістичного компонента в загальній мовній освіті молодших школярів (фонетичний, лексичний, граматичний і текстотворчий зміст), усвідомлення ними лінгвістичних явищ з метою розвитку комунікативної компетенції в її лінгвістичному, соціолінгвістичному та прагматичному аспектах через виконання рецептивних видів мовленнєвої діяльності у поєднанні з продуктивними [2].

Метою освітньої галузі “Мова і література” є розвиток особистості учня, формування його комунікативної компетенції та загальних уявлень про мову як систему і літературу як вид мистецтва. Зазначена освітня галузь складається з мовного і літературного компонентів. Проаналізувавши постанову Кабінету міністрів від 20. 04. 2011 р., з’ясовано, що метою вивчення української мови, мов національних меншин як мов навчання є формування в учнів комунікативної компетенції за допомогою засвоєння доступного і необхідного обсягу знань з мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду.

Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання таких завдань: формування в учнів мотивації вивчення мови; забезпечення гармонійного розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма); формування комунікативних умінь; опанування найважливіших функціональних складових мовної системи з урахуванням особливостей фонетичної і граматичної систем кожної з мов навчання; соціально-культурний розвиток особистості; формування вміння вчитися; залучення до національної культури народу, мова якого вивчається; сприяння інтелектуальному, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості [3].

Окрім того нами було проаналізовано програми для середньої загальноосвітньої школи (1-4 класи, 2006 р., 2012 р.), в яких зазначено, що у мовній змістовій лінії робота повинна бути підпорядкована розвитку в учнів, окрім орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, ще й стилістичних умінь. Розкрито завдання соціокультурної змістової лінії, де розширюються шляхи її реалізації через теми для побудови діалогів і монологічних зв’язних висловлювань різних видів.

Програмами передбачено набуття учнями елементарних знань про усне, писемне, діалогічне і монологічне мовлення; про особливості

висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак основну увагу в навчанні слід приділити розвитку вмінь слухати, розуміти (аудіювання), говорити, читати, писати.

Сьогодні в початковій школі дедалі більше утверджується практична спрямованість курсу української мови. А це вимагає активної мовленнєвої діяльності молодших школярів у навчальному процесі, оскільки виховання соціально активної, духовно багатой особистості неможливе без опанування нею рідною мовою.

Окрім того, аналізуючи програми, можемо сказати, що проблемі комунікативної компетенції приділено увагу не тільки в розділі «Українська мова». Так, наприклад, у розділі «Основи здоров'я» зазначено, що учні 1-го класу повинні виконувати такі завдання комунікативного характеру: називати ознаки здоров'я, основні життєві навички щодо здорового способу життя, правила безпечної поведінки в різних ситуаціях; наводити приклади шкідливих звичок, вчинків, які створюють небезпеку для здоров'я; вміти обґрунтувати значення бережливого ставлення до самого себе та до інших. Учні 2-го класу повинні вміти обґрунтувати необхідність дбайливого і бережливого ставлення до свого здоров'я та людей з особливими потребами, аргументувати негативний вплив шкідливих звичок; називати умови, які сприяють фізичному розвитку, традиційні національні страви; пояснювати необхідність вибору корисних продуктів, роль розпорядку дня для зміцнення здоров'я. Учні 3-го класу повинні дотримуватись наступних вимог в комунікативній сфері: називати показники здоров'я, чинники природи, що впливають на здоров'я; називати екологічні особливості місцевості; основні права дитини у сім'ї; наводити приклади інфекційних хвороб, наслідків порушення правил пішоходів, пасажирів; аргументувати необхідність толерантного ставлення до хворих та необхідність безпечної поведінки. Завдання для учнів 4-го класу: називати чинники, які впливають на стан здоров'я, медичні

установи свого населеного пункту та медичних працівників, причини виникнення ДТП тощо; обґрунтовувати вплив поганих і шкідливих звичок на здоров'я тощо.

Навчальний курс «Я і Україна» сприяє формуванню в учнів потреби пізнавати світ, засвоєнню духовних цінностей в різних сферах, в тому числі і в комунікативній. Так, суспільствознавча складова розкриває взаємодію людей у сім'ї, колективі, суспільстві та передбачає активне спілкування дітей з природним і соціальним оточенням, накопичення комунікативного досвіду особистісного ставлення до системи цінностей українського суспільства, зокрема, етнічних, загальнонаціональних, загальнолюдських. Зміст програми містить культурологічні знання, які сприяють розвитку спостережливості, мислення, мовлення, уяви, самостійності учнів, забезпечує позитивне ставлення молодших школярів до знань, міжсуб'єктність спілкування в процесі пізнавальної та комунікативної діяльності.

Метою курсу «Трудове навчання: технічна і художня праця» є формування конструктивно-художніх і технічних умінь, які розвивають мовленнєву, графічну і предметно-пластичну творчість дітей. Так, учень 1-го класу удосконалює такі мовленнєві уміння: називає основні напрями трудової діяльності людини, види праці, види паперу; знає назви і призначення ліній (контурна, штрихпунктирна, ламана тощо); розрізняє основні частини рослин, роз'яснює послідовність створення аплікації; має уявлення про композицію, правильно називає матеріали, інструменти, художньо-трудова дії; правильно називає природні матеріали об'ємних форм; називає професії вчителя, лікаря, працівників сфери обслуговування, види побутової праці; називає види одягу; називає подарунки, сувеніри, прикраси для новорічних свят; розуміє значення державної символіки, кольорів на прапорі тощо. Учень 2-го класу виявляє наступні мовленнєві уміння: називає види творчої діяльності людини; називає знаряддя і

предмети праці світу професій «людина – художній образ», «людина – техніка», «людина – знакова система», «людина – людина», «людина – природа»; називає природні матеріали об'ємних форм; знає технологічні властивості пластичних матеріалів; правильно називає способи ліплення, інструменти; називає види матеріалів залежно від їх призначення, пояснює їх властивості; наводить приклади словесної і графічної інформації у рекламних плакатах; розрізняє види мистецтв, називає художні техніки декоративно-ужиткового мистецтва тощо. Для учнів 3-го класу програмою передбачено оволодіння такими мовленнєвими вміннями: з допомогою вчителя наводити приклади словесної, графічної і практичної інформації; знати назви об'ємних фігур; називати мету і умови праці з сфер «людина – художній образ», «людина – техніка», «людина – знакова система», «людина – людина», «людина – природа»; розуміти квіткову символіку, називати рослинні форми в ікебанах; пояснювати лексичні значення слів «пропорція», «міф», «легенда», «казка»; називати інструменти і матеріали для творчості у техніках витинанки і художнього розпису; знати про різдвяні та новорічні традиції, усно відтворювати народні повір'я; наводити приклади давніх і сучасних засобів передачі інформації; називати види передачі руху в машинах і механізмах; знати традиційні свята українського народу тощо. Для учнів 4-го класу програмою визначено такі мовленнєві вміння: відтворювати умовні графічні позначення, креслення та ескізи, розуміти поняття «масштаб»; називати кваліфікаційні якості фахівців професійних напрямів «людина – художній образ», «людина – техніка», «людина – знакова система», «людина – людина», «людина – природа»; розуміти лексичне значення слова «стиль», наводити приклади стильової єдності одягу, називати обереги людини, знати назви чоловічого і жіночого національних костюмів; розповідати про народні символи українців тощо.

Ураховуючи загальні дидактичні підходи та специфіку вище перелічених завдань навчальних предметів, слід зазначити, що їх зміст спрямовано на формування комплексу базисних компетенцій, в основному комунікативної [4; 6].

На думку Л. Варзацької, одним із ефективних шляхів формування комунікативної компетенції у початковій школі є вивчення всіх розділів програми на основі мовленнєвої діяльності учнів. Основним засобом створення мовленнєвих ситуацій є текст у поєднанні з дидактичною грою чи картиною. До кожного уроку слід добирати тематично близькі тексти з типовими виучуваними формами. Це дає можливість вводити дітей у комунікативну діяльність [1].

З метою формування комунікативної компетенції необхідно розвивати у молодших школярів також і спеціальні вміння: спостерігати за предметами навколишньої дійсності, аналізувати їх істотні ознаки; визначати межі теми, розкривати її основну думку; об'єднувати речення в текст, дотримуючись логіки викладу; використовувати мовні засоби відповідно до мети висловлювання; удосконалювати створений текст. Формування і розвиток навичок комунікативної діяльності передбачає роботу над монологічним та діалогічним мовленням, слуханням і відтворенням інформації, читанням і розумінням тексту, а також участь у дискусіях (вміння переконувати і відстоювати свою точку зору, висловлювати власні думки, міркування, погляди).

Проаналізовані нами програми, наукові джерела свідчать про те, що проблемі комунікативної компетенції молодших школярів приділено значну увагу. Проте все ще залишається малодослідженим питання формування комунікативної компетенції засобами дидактичних ігор. На жаль, їх використання у 1-му класі є не завжди достатнім, а у 3-4-му класі іноді взагалі відсутнім. На нашу думку, використанню дидактичних ігор у

навчально-виховному процесі початкової школи слід приділити більше уваги.

Список використаних джерел

1. Варзацька Л. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів / Варзацька Л. – К. : РНМК, 1992. – С. 7 – 12.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. – 2011. – № 18 (594).
3. Кабінет Міністрів України / Постанова від 20 квітня 2011 р. № 462. Київ. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта». – 2012.
5. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови / К. Пономарьова // Початкова школа. – 2010. – № 12. – С. 49 – 52.
6. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1 – 4 класи. К.: Початкова школа. – 2006. – 432с.